

kako misliti hrvatsku: rudolf bićanić

uroš dujšin

pravni fakultet
sveučilišta u zagrebu,
zagreb, hrvatska

—→ Značenje je ovog vrijednog izdanja¹⁾ višestruko. Njime se, nakon objavljivanja oglada o političkoj ekonomiji I. Henfnera i B. Lorkovića, hrvatskoj javnosti pruža još jedno izdanje kojim Pravni fakultet u Zagrebu podsjeća na to da su se u njemu njegovale i ekonomske discipline još od njegova osnutka 1776. Tim je izdanjem obilježena devedeseta godišnjica rođenja ne samo jednog od najuglednijih hrvatskih ekonomista starije generacije Rudolfa Bićanića nego mu je i odana počast kao jednome od onih zaslužnih Hrvata koji su se, ne prezajući od teškoća i opasnosti, ustrajno i predano borili za interese i dobrobit svoga naroda. Objavljeni radovi (neki su od njih publicirani i nakon autorove smrti) sadržavaju poruke itekako aktualne i danas, bez obzira na to što su posljednji među njima napisani pred puna tri desetljeća. U ovo naše doba sve bržeg zastarjevanja spoznaja i ideja to je nemalo dostignuće: ono potvrđuje autorovu reputaciju da bijaše jedan od najdalekovidnijih znanstvenika i političara u Hrvata.

Širina znanstvenih interesa Rudolfa Bićanića bila je zapanjujuća. Bavio se demografijom, ekonomskom poviješću, agrarnom ekonomijom, sociologijom sela, vanjskom trgovinom, teorijom tržišta, privrednim razvojem, teorijom planiranja - pa čak i informatikom u vrijeme kada je u nas malo tko uopće i znao što je to. Iz toga širokoga dijapazona priređivači su se opredijelili za radove za koje su pretpostavljali da se najneposrednije odnose na najvažniji intelektualni zadatak našega vremena: *kako misliti Hrvatsku*. Događaji i pojave na koje se oni odnose danas su, doduše, ekonomska povijest, no ne zaboravimo misao famoznog H. Kissingera: »Prošlost jednog naroda njegov je jedini način da se suoči s budućnošću«. Čitajući radove objavljene u ovoj knjizi možemo samo potvrditi ispravnost te teze.

Među objavljenim radovima tri se odnose na stariju ekonomsku povijest hrvatskih krajeva. To su: ulomak iz knjige **Doba manufakture u Hrvatskoj**

1) Radi se o knjizi: **Ekonomska podloga hrvatskog pitanja i drugi radovi**.

i Slavoniji 1750-1860, Industrijska revolucija u Hrvatskoj i godina 1848. i Ekonomska podloga događaja 1903 u Hrvatskoj. Njihova je vrijednost ne samo u detaljnom opisu nastanka moderne poduzetničke privrede u našim krajevima, nego i u prikazu ekonomskih i političkih ideja kojima su pojedini dijelovi hrvatskog društva reagirali na stranu dominaciju, a koje su često bile na vlastitu štetu.

»Što je hrvatsko građanstvo moglo dati nasuprot austrijskom merkantiliističkom i industrijskom kapitalizmu i mađarskom protekcionizmu? Ono daje ilirstva i kasnije jugoslavenstvo, koje je u polovici 19. stoljeća još produženje hrvatskog nacionalizma. Nema konsolidirane produkcione baze ni ekonomskog programa, koji bi odredio konkretne granice i metode akcije. Ti programi pripadaju još u sferu nacionalističkih utopija, romantičnih snova i izivljavaju se u literaturi i državnopravnim formulama.«

U previranjima 1848, Bićanić zorno prikazuje idejnu zbrku u Hrvatskoj i koncepcije zasnovane na uskom materijalnom interesu: od konzervativne koncepcije mađaronskih veleposjednika kojima je jedino bilo stalo da slobodno izvoze poljoprivredne proizvode i spriječe da se uvedu zaštitne carine na industrijsku robu iz Ugarske i Austrije, do malograđanskog radikalizma šezdesetih godina koji se protivio propadanju hrvatskog kapitala i preuzimanju hrvatskih poduzeća od bečkih kapitalista. Nije onda ni čudo što su u takvu ozračju nastali za Hrvatsku štetni zahtjevi poput »Narodnog zahtjevanja« iz 1848, kojim se tražilo ukidanje mitnica između hrvatskih krajeva i ostalih dijelova Carevine da se za »financije, bojna i trgovačka djela traži jedan odgovorni ministrij« za čitavu Monarhiju. Logična je posljedica toga što je iz procesa industrijske revolucije Hrvatska izišla opterećena ozbiljnom strukturnom neravnotežom i političkim napetostima.

Versajskoj su Jugoslaviji posvećena dva rada. S obzirom na razdoblje koje obrađuje treba najprije spomenuti ulomak iz jedne posthumno izdane Bićanićeve knjige, pod naslovom **The Economics of the Creation of Yugoslavia** (Ekonomika stvaranja Jugoslavije). To je sveobuhvatna analiza ekonomskih posljedica stvaranja nove države, pri čemu autor posebno analizira promjenu uloge vanjske trgovine, anarhiju u politici industrijalizacije, pad realnih nadnica, promjene u poljoprivredi i način stvaranja nacionalnog kapitala. U mnogočemu to je i za nas u novonastaloj Republici Hrvatskoj poučno štivo. No po političkom značenju najvažnije je Bićanićevo djelo **Ekonomska podloga hrvatskog pitanja** iz 1938. Ono je i danas poučno s više razloga. Prvi je što jasno pokazuje važnost ekonomskih istraživanja u zaštiti nacionalnih interesa: golem posao u prikupljanju potrebnih podataka obavili su suradnici Instituta za proučavanje seljačkoga i narodnog gospodarstva koji je Bićanić osnovao kao direktor »Gospodarske sloge«. Zahvaljujući sustavnim analizama ekonomske i opće politike karadorđevićevske Jugoslavije to je djelo do kraja razotkrilo ekonomsko porobljavanje i zapostavljanje hrvatskih krajeva na svim poljima - od zapošljavanja u državnoj službi do politike državnih banaka. No uza tu za hrvatske krajeve katastrofalnu ekonomsku i financijsku bilancu, djelo je važno i kao prikaz pravoga »kulturnog šoka« koji su Hrvati doživjeli u neposrednom susretu sa levantinskim apsolutizmom nove vlasti. »Hrvati, a i ostali prečanski krajevi« piše Bićanić, »imali su prije rata izgrađen i uređen moderan sistem državne administracije. Oni su živjeli u pravnoj državi s administracijom evropske razine. Imali su stručno i školovano

činovništvo, koje je upravljalo po zakonu i bilo disciplinirano. Taj je solidni činovnički aparat u prvim godinama nemilosrdno razoren.« Nadojmjestilo ga je »činovništvo bez škola i bez stručne spremne, bez upravne tradicije, (koje) nije poznavalo ni naših zakonskih propisa niti je poštivalo vlastite zakonske propise. U stanovništvu hrvatskih i prečanskih krajeva gledalo je ono potlačene krajeve, koje je Srbija (a to znači za činovnike: oni sami) oslobodila, i sada moraju biti zahvalni i samo zbog toga što imaju takve »narodne« upravljače«. Tek je 1993. S. Huntington, jedan od najuglednijih američkih politologa, istakao važnost »sukoba kultura« koji je, uz ostalo, bio uzrokom i raspadu Titove Jugoslavije. Tako je Bićanić do kraja demistificirao mit o »narodnom jedinstvu« i pokazao njegov pravi smisao i svrhu.

Analizi stanja u Titovoj Jugoslaviji posvećeno je pet radova. **Concepts of Economic Development in Yugoslavia** (Konceptija ekonomskog razvitka u Jugoslaviji) i **Policy Toward Underdeveloped Areas** (Politika prema nerazvijenim krajevima) obrađuju dva ključna područja ekonomske politike bivše države, i pokazuju kako »teoretisanje« o tim pitanjima nipošto nije bilo vježbanje marksističke skolastike nego promicanje veoma konkretnih interesa. Članak **O jadranskoj koncepciji ekonomskog razvoja Jugoslavije** Bićanićev je odgovor na srbijanske teorije o regionalnom razvoju i kao hrvatski nacionalni program istakao pomorsku orijentaciju zemlje. **Problematika jedinstva privrede u Jugoslaviji** (rad je, nakon autorove smrti, dovršio M. Hanžeković) ukazuje na slojevitost toga pojma i ukazuje na pretpostavke potrebne za njegovo postizanje. Koliko u tome već ima slutnje buduće dezintegracije zemlje možemo tek nagadati. **Economics of Socialism in Yugoslavia: The Third Stage - The Reform** (Ekonomika socijalizma u Jugoslaviji: Treća faza - reforma) jest Bićanićev pledoaje za »socijalizam koji nije primitivizam«, i koji za svoj uspješni razvitak treba provesti četiri osnovna D: decentralizaciju, depolitizaciju, demokratizaciju i deetatizaciju. Svjestan koliko toga ovisi o uspjehu reforme iz 1965, Bićanić taj članak završava sljedećom mišlju: »Ako je istina da vanjska politika neke države odražava njene unutrašnje odnose, tada bi Jugoslavija trebala prihvatiti načelo aktivne, miroljubive koegzistencije da riješi probleme svojih vlastitih naroda od kojih je sastavljena.« Koliko je tu proročanske dalekovidnosti, možemo najbolje prosuditi iz našeg krvavog iskustva. A kamo je socijalističku Jugoslaviju odveo neuspjeh reforme, Bićanić je pokazao u briljantnom eseju **How Not to Develop a Country: An Essay in Economic Pathology** (Kako ne razvijati jednu zemlju: Esej iz ekonomske patologije). Čitajući ga postaje nam jasno zašto je svaka liberalna i demokratska reforma u bivšoj državi postala nemoguća i zašto je i njen raspad stoga postao neizbježan.

Spomenimo na kraju još dva ovdje objavljena rada koji pokazuju koliko je dalekovidan bio njihov autor. **Stanovništvo FNRJ po nacionalnoj pripadnosti** nije daleke 1953. bilo samo provokativna tema, nego i pitanje od prvorazrednog nacionalnog interesa: već je tada stanovništvo Hrvatske iskazivalo najslabiji rast u državi, i taj problem »zahtijeva detaljan i dublji studij stručnjaka različitih struka« - smatra Bićanić. Očito je, dakle, da je problem demografske obnove hrvatskog naroda star već puna četiri desetljeća. Napokon, članak **Jesu li kompjutori centralizatori ili liberalizatori** pionirska je analiza društvenih učinaka primjene informatike napisana u

vrijeme kada su u nas i učeni ljudi jedva znali što je to. Danas, u doba osobnih računala i Interneta tamo iznesene ideje izgledaju samorazumljive. No prisjetimo li se činjenice da je taj članak napisan pred trideset godina, moramo mu doista priznati proročanske kvalitete.

Možemo stoga zaključiti da ovo izdanje nije puki *hommage* jednom vrijednom i zaslužnom Hrvatu, nego i djelo koja i danas vrijedi pročitati i zamisliti se nad njegovim porukama. Interes koji je javnost pokazala prilikom njegovog objavljivanja u punoj mjeri opravdava ovu ocjenu.